

THE PANAIT ISTRATI'S DEBUT IN JOURNALISM

LE DÉBUT DE PANAIT ISTRATI COMME PUBLICISTE

DEBUTUL PUBLICISTIC AL LUI PANAIT ISTRATI

Bianca BURȚA-CERNAT,

Cercetător științific (gradul III) la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române – Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, București, cod postal 050711, bianca.cernat2015@gmail.com

Această lucrare a fost elaborată în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, Beneficiar: Academia Română POSDRU/159/1.5/S/136077

Abstract

This study focuses on the Panait Istrati's first years of journalism and emphasizes that the political and social articles of the author contain the details which announce the fictional literature that he will write in the next two decades. Therefore, it is not difficult to identify in the Istrati's reportages and political commentaries, even in the articles lacking the intentional fallacy, the same themes, subjects, characters, stylistic constructions, figures of discourse like in his stories or novels. At the same time, the journalist and the writer Panait Istrati (who precede the interwar journalist and writer Geo Bogza) have in common the care of the writing authenticity and also a revolted attitude.

Résumé

Cette étude vise les commencements de Panaït Istrati comme publiciste, en identifiant dans les articles politiques ou sociaux militantes de l'auteur les germes de ses futurs écrits littéraires. Il existe, dans ces textes sans une intentionnalité littéraire très évidente, certaines constructions narratives, remarquables par leur authenticité, de même que par leur expressivité, qui s'avèrent être définitives au plus haut degré pour la personnalité de l'écrivain, y compris pour sa personnalité stylistique. Il est à noter qu'à cette étape, certains reportages de Panaït Istrati préfigurent, d'une manière frappante, les meilleurs pages de Geo Bogza sur les travailleurs du pétrole, en révélant les germes d'une littérature révoltée.

Rezumat

Studiul de față are în vedere primii ani de activitate publicistică ai lui Panait Istrati, în ale cărui articole politice și sociale cu caracter militant sunt identificate, cu precădere, prefigurările literaturii sale de mai târziu. Aceste nuclee fără intenționalitate literară, dar de o reală autenticitate expresivă, apar definitorii în perspectivă pentru personalitatea scriitorului, inclusiv pentru cea stilistică. Unele secvențe reportericești din această perioadă anunță, frapant, cele mai bune pagini ale lui Geo Bogza despre accidente de muncă din „lumea petrolului” și constituie germenii unei literaturi, tipic istratiene, a revoltei.

Key-words: *writing authenticity, the literature of revolt, reportage, intentional fallacy, ideological discourse*

Mots-clés: *authenticité de l'écriture, la littérature de la révolte, reportage, intentionnalité littéraire, discours idéologique*

Cuvinte-cheie: *autenticitate a scriiturii, literatura revoltei, reportaj, intenționalitate literară, discurs ideologic*

În 1925, aflat în plină afirmare în Franța, dar nemulțumit de a nu fi recunoscut, ca „scriitor român”, tocmai acasă – unde va reveni în septembrie, pentru câteva săptămâni, după nouă ani de peregrinări (orientale și occidentale deopotrivă) –, Panait Istrati trimite, de la Nisa, ca răspuns la o anchetă a ziarului *Rampa*, textul *Cum am debutat eu*¹, reluat, în același an, în volumul *Trecut și viitor*, prima carte istratiană scrisă direct în limba română. E confesiunea unui incomod, polemică pe alocuri, a unui autor care nu pare să-și facă, atunci când scrie, nici un fel de calcule de oportunitate, cu riscul de a-și contraria potențialii cititori. De la bun început, ține să noteze, cu orgoliul – oarecum ostentativ – al cuiva care se așază în rând cu acei „eroi ai umilinței și-ai decepției înfruntate”: „Am debutat de la un capăt la celălalt al vieții mele de până acum. N-am făcut decât să debutez.../ Eu aparțin acelei familii de comedienți provinciali eroi, care «debutează în fiecare seară...»” (ISTRATI, 2005, 135). O întreagă strategie a smereniei orgolioase poate fi urmărită în textele confesive ale lui Istrati; el, scriitorul primit cu atâta interes de Parisul anilor '20 și deja în curs de a fi tradus (cu *Chira Chiralina*), la Atena, Florența și Moscova, se declară, provocator, un „comediant provincial” – tocmai pentru a lăsa să se înțeleagă, din cele scrise în continuare, contrariul. Pentru că, doar câteva fraze mai încolo, el atacă frontal și interpelează, aducând în discuție lucruri la care prea puțin belicoasa anchetă a lui D. Nanu, de la *Rampa*, nici nu făcuse referire. Înainte de a face mărturisiri despre debutul său literar – sau, în fine, despre lungul său șir de debuturi ca autor –, Istrati simte nevoia să aducă aminte că el nu este numai scriitor, ci și „muncitorul revoltat și resemnat al timpurilor noastre, sătul de viață după prima săptămână de «debut» într-o ocnă capitalistă”. Unde vrea să ajungă, în fond, prin atari considerații deloc „umile”? Vrea să stabilească un paralelism între condiția „muncitorului revoltat și resemnat”, insultat de „patronul (...) obraznic”, și „artistul” („iertăți-mi cuvântul supărător!”, adaugă ironic Istrati) ultragițat de autoritățile lumii spiritului, „netrebnici monopolizatori ai vieții”, mecanismele marginalizării și ale excluziunii funcționând și în lumea literară (în câmpul literar, am zice azi), ca în tot ceea ce ține de existența socială: „Când debutam ca «hamal de la Brăila», mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa brațelor mele (...). Dar când «hamalul» se metamorfoza în *artist* (...), atunci omul ridică prețul mărfii sale și striga: «Jos etichetele! Îngăduită fie-vă murdăria cocinii noastre sufletești, o stăpâni, atât cât am nevoie să vă cer hrană pentru stomac! Restul, tot restul simțirilor mele, scapă puterilor voastre, nu vă privește! (...)»”² (ISTRATI, 2005, 135-136). Aluzia la N. Iorga, cu care Istrati se găsea de mult în conflict de idei, este transparentă: vorbindu-i, în 1924, lui Ioan Massof, într-un interviu apărut în *Rampa* (aceeași publicație care găzduiește, iată, și ancheta la care răspunde acum autorul *Chirei Chiralina*), despre proza lui Istrati, N. Iorga afirmase în deriziune că aceasta este opera unui „hamal din portul Brăilei”. Ce-i drept, „hamalul” cu pricina îi dedicase, cu ani în urmă, o serie de pamflete în *România muncitoare*.

Ajungând, în fine, la tema propriu-zisă a anchetei, Istrati enumeră o serie întreagă de debuturi repetate – tot atâtea momente în care existența sa de autor cunoaște o schimbare de zodie: 1908, anul publicării, în *România muncitoare*, a unui pamflet la adresa omului politic Nicolae Iorga; 1919, anul celui de-al doilea debut, cu un articol – în limba franceză, de astă dată –,

¹ *Rampa*, 16 martie 1925; textul a fost inclus, de-a lungul vremii, în diferite volume; citat aici din: Panait Istrati: *Trei decenii de publicistică*, Vol. II: *Între banchet și ciomăgeală. 1919-1929*, ediție îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas, București, 2005, pp. 135-146. Articolele istratiene citate în studiul de față sunt reproduse după această ediție.

² *Op. cit.*, p. 135-136.

Tolstoïsme ou Bolchevisme, apărut în ziarul genevez *La Feuille*³; 1921 – anul publicării nuvelei *Nicolai Tziganou*, în *L'Humanité*; în fine, 1923, anul „marelui» debut”, în revista *Europe*, cu *Kyra Kyralina*, „dumnezeiește prefațat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei”. Din această înșiruire de „debuturi”, lipsește însă⁴ tocmai debutul absolut, o falsă memorie îndemnându-l pe Istrati să noteze că primul său text ar data din 1908. Ei bine, momentul debutului publicistic al autorului este 19 noiembrie 1906, când, sub semnătura *P. Istrate*, apare în *România muncitoare*, publicație social-democrată, organ central al sindicatelor, un text intitulat *Regina Hotel*, relatarea unui abuz comis de patronul unui hotel din Constanța asupra unui chelner oarecare, înșelat, concediat și, în cele din urmă, bătut cu bestialitate, sub privirile neputincioase ale celorlalți angajați. Textul, redactat într-un stil nervos, cu o precizie a detaliilor ce configurează o situație și o atmosferă, este scris din perspectiva unui martor (autorul însuși, la vremea respectivă angajat al hotelului cu pricina) care, convins că „ceea ce s-a petrecut în acel local în ziua de 15/28 crt. (...) a trecut peste puțină unei răbdări omenești”, se hotărăște să aducă la cunoștința publică acest caz. Nu pentru că ar fi un caz excepțional, ci, dimpotrivă, tocmai pentru că – tranșează încă din prima frază situația publicistului debutant – „bătaia și darea afară din serviciu, fără plată, au devenit niște lucruri atât de banale pentru lumea muncitoare, încât trecem de multe ori cu vederea ca peste un fapt normal” (ISTRATI, 2004, 15). Cazul nu e prezentat ca un fapt divers, căci nu particularul îl interesează aici pe autorul articolului-mărturie, ci valoarea ilustrativă a incidentului. Victima este obscurul Apostolescu Vasile, iar opresorul, un oarecare M. Schwartz, „canalia-patron”; litigiul: reținerea fără motiv a sumei de 23 de lei, dintr-un total de 60, după două luni de muncă încununată cu o concediere intempestivă. Punctul culminant: brutalizarea nevinovatului, pe care patronul „îl scâldă într-o adevărată baie de palme, limpezindu-l apoi în pumni” (plastică imagine, dinamizată prin apelul la imagini ale fluidității – „baie”, „limpezire” – dispuse în crescendo). Scena, puternic vizuală, e dramatizată printr-un scurt dialog și agrementată cu concluziile sceptice ale martorului revoltat.

Cel dintâi text istratian nu e nici, propriu-zis, articol de ziar, nici proză de ficțiune; și, nefiind câtuși de puțin gratuit (incidentul înfățișat aici e, în fond, un pretext pentru exprimarea unei revolte multă vreme îndiguite – revolta unui om și a categoriei sociale din care provine), ajunge totuși să pară, prin efect de perspectivă, o expresie a scrisului perceput în toată gratuitatea sa – mai ales azi, când conceptul de literatură și/sau acela de proză s-a lărgit într-atât, încât aduce laolaltă și ficțiunea, și nonficțiunea, și pagina de proză scurtă, și pe aceea de jurnal etc. Publicistul debutant nu scrie, poate, cu gândul de a face literatură; cu toate acestea, literatura se instalează firesc în textul său. E un text despre cei umiliți și defavorizați scris chiar de cineva ieșit din rândul acestora, nu de un autor care, beneficiind de un trai relativ sigur, își îngăduie – precum un Brătescu-Voinești, de pildă – luxul unei proze a compasiunii și umanitarismului. *Regina Hotel* e, în creația autorului, o piesă semnificativă din cel puțin trei perspective: îl anunță nu doar pe publicistul, ci și pe prozatorul Panait Istrati; conține, *in nuce*, sugestiile poeticii autenticiste de la care se va revendica autorul; și, nu în cele din urmă, reprezintă debutul primului nostru autentic și valoros scriitor cu o agendă „de stânga”. Îi va urma, în perioada interbelică, un Geo Bogza.

De altfel, un reportaj bogzian *avant la lettre*, *Din regiunea petrolului. Câmpina*⁵, ar merita să figureze în orice antologie românească a genului: „Vizitarăm câteva sonde care «lăcăreau», adică extrăgeau păcură din adâncimi. (...) Nici nu-i nevoie să-l vezi pe lucrător. Din moment ce întregul interior al sondei înoată în păcură amestecată cu pământ, lucrătorul nu poate fi decât un burete îmbibat cu țigăi. (...) Trăind toată viața în păcură, mâncând și respirând înecați în păcură, nu e de mirare că oamenii aceștia, veniți de prin toate colțurile țării, sunt atât de abrutizați, încât și

³ În realitate, debutul francez al lui Istrati e reprezentat de un alt text, „Sur la conférence «Un peuple martyr»”, apărut în publicația geneveză condusă de Jean Debrit (*La Feuille*, 24 iunie 1919). A se vedea, în acest sens, și nr. 10/1993 din *Cahiers Panait Istrati*, dedicat publicisticii autorului: *Panait Istrati, journaliste* – și, în particular, secțiunea 1919: *premiers articles en français*.

⁴ Fapt observat de Ion Ursulescu, cel care a realizat ediția (cvasi)integrală a publicisticii istratiene.

⁵ Text apărut în *România muncitoare*, 14 octombrie 1912.

conștiința lor se întunecă cu timpul, luând culoarea negrei și împruțitei ocne în care sunt condamnați să trăiască./ (...) Am ieșit pe malul care domină întreaga vale a Prahovei dintre Câmpina și Poiană. (...) În fața noastră se profilau, pe toată întinderea văii, urăcioasele propilee moderne, groaznicele turlle negre, care păreau că formează colonadele unui vestibul la intrarea în iad:/ «Lucrezi liniștit în sondă», spunea tov. Aricescu, «și deodată, pe nesimțite, auzi o detunătură care zguduie toată regiunea și prefăce în țândări multe geamuri din oraș. Atunci știi de mai înainte că vreo sondă a luat foc – și când ieși afară, îi vezi unul câte unul cum aleargă în neștire cu flacăra de 2 m deasupra capului. Unul se aruncă în apă și mai arde și acolo câțva timp; altul își rupe hainele de pe el, cu carne cu tot. (...)»/ Cei carbonizați complet nu mai au nici o formă și treci mai departe. Dar rămâi înlemnit când ridici vata în care e îngropat unul viu, deși e pe jumătate mort./ Vata albă, înfășurând trupul acela înnegrit, sângerând, curățat de tot ce-a fost păr pe obraz și pe cap, răsuflând încă, deși se văd oasele și carnea atârnă felii, e tot ce poate înnebuni un om. (...)»/ Și din grăzăviile astea, peste puțină de ascultat, am mai avut puterea să rețin următorul amănunt: un lucrător din altă localitate, la o catastrofă întâmplată anul trecut, a încercat să ajute pe un coleg al său aproape carbonizat, dar în efortul făcut pentru a-l ridica, una din palmele muribundului i-a rămas în mâna jupuită de pe schelet, ca o mânășă. Mânășa aceasta de piele omenească, lucrătorul de mai sus a pus-o în spirt și o păstrează și astăzi” (ISTRATI, 2004, 255-256).

S-a înrădăcinat adânc în mintea celor care îl citesc, de câteva generații bune, pe Istrati, frecventându-l ca pe un autor-mit, imaginea „vagabondului” șarmant, a omului și a scriitorului gata oricând să se sustragă unei realități prea banale, înțelegând libertatea sub specia evadării și a „aventurii” cvasiexotice. Imagine falsă. Idealizantă la început; ulterior devenită clișeu. De fapt, Istrati caută cu o ciudată obstinație banalul, faptul marginal al existenței cotidiene, detaliul aparent nesemnificativ, anodinel și le cultivă atât în propria-i viață, cât și în literatură. Fuga sa permanentă e o fugă *înspre*, nu *dinspre* concret și imediat. Așa stând lucrurile, „aventura” sa publicistică se integrează perfect proiectului existențial și scriptural istratian. Asumarea celor mai modeste ocupații care îi asigură subzistența – băiat de prăvălie, hamal, portar, chelner, zugrav etc. etc. – și, concomitent, asumarea scripturală a unor subiecte ce țin de sfera marginalității duc în aceeași direcție: aceea a unui statornic interes pentru imediatul vieții, dar un imediat trăit, printr-o asceză *sui generis*, în orizontul unor idei generoase despre om, umanitate, valori spirituale. „Reporterul” Istrati consemnează deseori fapte despre care s-ar putea spune: „Sigur, nimic senzațional!”⁶ și pe care ziarele – presa „independentă” atât de ironizată în articolele istratiene (ghilimele îi aparțin autorului) – nu s-ar grăbi să le înregistreze; și asta pentru că, se teme publicistul, nimic din ceea ce i se întâmplă, de pildă, unui lucrător mărunț nu constituie, nu poate constitui cu adevărat o știre. Morală pe care o regăsim în subtextul mai tuturor articolelor istratiene. Într-o similară ordine de idei, Mircea Iorgulescu notează: „Istrati nu este (...) un aventurier, domeniul său de acțiune este banalitatea, nu spectaculosul, obișnuitul, nu extraordinarul: îndeletniciri mărunte, oarecare, lipsite de orice strălucire, universuri umile, sordide uneori, oameni pe care viața îi macină” (IORGULESCU, 2011, 82)⁷.

Alegând să scrie despre câte un „caz din sute altele”, „pentru a da o probă de lăcomie și moralitate burgheză”, descriind condiția servitorilor, a hamalilor din portul Brăila ori a lucrătorilor din variate tagme, publicistul vede lucrurile din postura unui moralist când indignat, când sarcastic. În orice caz, el însuși implicat – nu doar ca martor, ci și ca actor – în cele descrise. De aceea, susceptibil, poate, de partizanat și de reacții idiosincratice. Contraargument pe care, intuindu-l

⁶ A se vedea „Lacu Sărat”, scurt articol din *România muncitoare*, 14 mai 1909 (reluat din Panait Istrati: *Trei decenii de publicistică*, vol. I, ed. cit., p. 27 și urm.) – articol despre un accident care nu a avut loc, dar care s-ar fi putut produce – prăbușirea unei schele prea șubrede –, dată fiind indolența celor responsabili: „Cugetarea oricărui om cu cât de puțin simț într-însul și-a format tabloul ce ar fi prezentat acea grămadă de scânduri dacă catastrofa s-ar fi întâmplat numai după un interval de două zile, când scela avea să suporte greutatea unei duzini de lucrători. (...)»/ Știu însă că a doua zi, toți intereseații direct au regretat. Ce? Că prăbușirea schelei va întârzia cu 10-15 zile deschiderea stațiunii, și astfel vor fi loviți în pungă./ Putea să-și frângă gâtul și un regiment de lucrători, numai schela să fi rămas neatinsă”.

⁷ Mircea Iorgulescu, *Panait Istrati: nomadul statornic. Viața, opera, aventurile – legende și adevăruri*, Editura Karta-Graphic, Ploiești, 2011.

probabil, îl preîntâmpină, în numeroase dintre reportajele sale sau dintre articolele în care analizează la rece o situație (o grevă, un congres, o dezbatere parlamentară ș.a.), printr-o documentare cât se poate de acribioasă. În 1908, într-un articol din *România muncitoare*, prezintă cu lux de detalii, sistematic și sintetic, într-un stil de o perfectă tranzitivitate (cu multe cifre, cu date precise), fără „scăpările de condei” ce personalizează alte (destule) intervenții publicistice ale sale, desfășurarea celui de-al X-lea Congres al Partidului Socialist Italian. De unde își va fi cules informațiile?! E de presupus că din presa românească și străină pe care Istrati o citește în mod obișnuit – că e vorba de presa liberală, de aceea conservatoare sau de cea socialistă –, ca un om pentru care legătura cu realitatea palpabilă e o preocupare de fiecare clipă. Dezaprobând, în cazul adversarilor și al tovarășilor de idei deopotrivă, retorica fără acoperire ideatică și fără consecințe practice, Istrati își impune, s-ar zice, ca publicist, un fel de cult al cifrelor, al informațiilor certe – constrângător pentru scriitorul din el, pe care, adesea, îl exilează din discurs, de dragul „cauzei”. E o cale ascetică și totodată strategică de autodisciplinare a pasionalului, a exaltatului, a revoltatului.

Panait Istrati nu e doar un visător sau, mai bine zis, nu e un visător neracordat la realitate. Preocuparea pentru social și pentru istorie îi vertebreează scrisul chiar de la început. Iar publicistica sa nu este o simplă, naivă expresie a pasionalității unui idealist, ci se încapățânează să facă apel la exactitatea faptelor și la raționalitate. „Nu uitați să înlocuiți pulberea umedă a vorbelor goale cu dinamita trăsătoare a cifrelor care nu îngăduie replica”⁸, le recomandă undeva Istrati tovarășilor de idei. Și mai departe, ca o concluzie venită în urma unei întâlniri social-democrate de la Galați, unde oratorii îl intrigaseră prin platitudine: „E vorba de cuvântările presărate cu cifre convingătoare. Asta e o virtute pe care eu o admir mereu, dar pe care nu pot să mi-o apropiu, cu toată bunăvoința ce o am. Lucrul acesta însă nu mă împiedică să recomand vorbitorilor noștri prețioasa calitate de a înlocui cuvintele goale cu cifre convingătoare./ Aș îndrăzni să le mai recomand și... talentul de a ști cum să îmbrace cifrele ca să nu fie plictisitori, dar mi-e teamă de Farfuridi” (ISTRATI, 2004, 337-338).

Printre datele precise, de un realism nud și crud, subiectivitatea se strecoară, totuși, în chip firesc, netezind asperitățile unui reportaj ce ar fi riscat, altfel, să devină prea sec. În asemenea momente, gazetarul se amestecă printre oamenii despre care scrie, intră în propria-i narațiune gazetărească, urmărind să întărească printr-o mărturie subiectivă autenticitatea faptelor prezentate. Un text precum *Din lumea servitorilor*⁹ începe cu o tușă balzaciană: „Există în societatea noastră o nenorocită clasă de oameni, o breaslă, mai bine zis, de care nimeni nu se interesează și care zace în amorțire departe de poteca ce duce pe calea emancipării: breasla servitorilor”; pentru a face loc, două paragrafe mai jos, unei paranteze confesive: „Fiindcă am trăit o parte din viață în mijlocul lor și am îmbrățișat aproape ramurile meseriei de servitor, sunt sigur că nimeni nu mă va contrazice, acestea fiind văzute și suferite, iar nu informații culese de aici, de colo” (ISTRATI, 2004, 28). Credința în superioritatea faptelor „văzute și suferite”, trăite direct, în raport cu acelea reconstituite pe cale mediată, livrescă va fi reafirmată constant în textele autorului, indiferent de genul acestora. Istrati nu vrea să facă, în articolele sale, literatură, el vrea să dea o imagine a ceea ce i se pare a fi viața „adevărată”, nefalsificată nici de discursul politicienilor, nici de condeiul scriitorilor, dar literatura irumpe, împotriva voinței autorului, parcă, la finalul câte unei fraze sau în miezul câte unui paragraf sec.

O poetică a autenticității ce vizează, ca pe un ideal uman și scriptural totodată, suprapunerea faptului trăit și a celui consemnat pe hârtie, aliindu-se, în același timp, numai aparent paradoxal, cu o la fel de imperativă aspirație spre clasicitate. Pentru Istrati, trăirea autentică și gândul just nu-și pot afla cursul în albia unor fraze alambicate, diluat-repetitive, pletorice și, prin chiar întortocherea lor ori prin excesul de „podoabe”, „mincinoase”, ci se exprimă simplu, clar, direct, fără „lux de vorbe meșteșugite”. Pentru că „ce e fals, tot fals rămâne; adevărului nu-i trebuie îmbrăcăminte

⁸ „Campaniile noastre”, în *Lupta zilnică*, 13 martie 1916.

⁹ Text apărut în *România muncitoare* din 24 mai 1909 (reprodus în volumul *Scăpare de condei*, ed. cit., la p. 28-29).

pompoasă”¹⁰ (ISTRATI, 2004, 39). Fraza publicistului Istrati îmbracă uneori, după cum se vede, turnura maximei; reflecția morală se comprimă în enunțuri pe cât de precise, pe atât de casante.

Între personajele a căror vacuitate, când nu și malignitate, o denunță moralistul Istrati, dezgustat de ceea ce i se pare a fi „teatru social”, cele mai des invocați sunt Politicianul (cu „plaga” pe care o perpetuează: politicianismul), Demagogul naționalist, Patronul veros, Preotul fără Dumnezeu, Judecătorul sau Procurorul vândut, Jurnalistul care „se prostituează”.

Portretul generic – „Politicianul, cu două fețe și egoist, doritor de ranguri și avere, meschin și ipocrit, oricât ar căuta de a părea natural, oricât s-ar strădui de a-și apropia niște însușiri care nu-i aparțin, îl demaști imediat: pe față îi stau scrise minciuna, șarlatania și interesul”¹¹ (ISTRATI, 2004, 39) – e îmbogățit, într-un articol sau altul, cu exemple concrete. Una dintre țintele preferate ale sarcasmului istratian este Nicolae Iorga, taxat ca reacționar, naționalist îngust, antisemit, demagog invocând stereotip interesele „neamului românesc”. În Parlament, discursurile sale iau forma unui „potop de fraze lungi și deșirate”, de „afirmări neadevărate și injurioase”¹² (ISTRATI, 2004, 20). (Indiferent de specia în care se exersează – de la publicistică la eseu și de la narațiunea confesivă la ficțiune –, Istrati revine cu consecvență la ideea, direct ori metaforic exprimată, conform căreia între o frază *inautentic* formulată și *neadevărul* pe care aceasta ar vrea să-l disimuleze există, invariabil, un raport de intercondiționare.) Într-o notiță intitulată *Scritori...* „*cizmari*”¹³, ironia publicistului se învecinează periculos cu injuria, camuflată de o stilistică a pamfletului: „Scritorii noștri s-au constituit într-o societate. Cu această ocazie au trimis invitație dlui Iorga, broscoiul antisemit, cerând să le «onoreze» societatea cu prezența d-sale ca membru. Știți ce a răspuns «marele patriot român». Că dânsul nu intră într-o societate de cizmari! Acum, nu știm cine are mai multă onoare: un profesor universitar, istoric etc., dar și bătaș *à la* Delea Veche, sau un cizmar cinstit?” (ISTRATI, 2004, 67-68). Sau, într-un text despre „demagogii contemporani” și „reacționarismul ce ne înconjoară”¹⁴: „Lăsându-i la o parte păcatele, nimeni nu poate tăgădui valoarea de învățat istoric a dlui Iorga (...)/ Dar răul e că dl Iorga crede cu tot dinadinsul că nemurirea nu i-o va aduce valoarea sa de istoric, ci valoarea sa de om păcătos, de demagog încăpățânat. (...)/ Demagogia sa stă acolo când, sub seriozitatea cuvântării, ascunde intențiile josnice, când caută să exploateze o ignoranță, când caută terenul, chiar și într-o conferință istorică dezinteresată, spre a face sofisticărie, a denatura adevărul și a-și servi interesele sale meschine în tendință de parvenire. Atunci îi vezi toată goliciunea lui urâcioasă, pe care nu știe măcar să și-o acopere” (ISTRATI, 2004, 130-131).

Nici liberalul Ionel Brătianu, „omul acesta negru”, cu „sporovăiala” sa de la întrunirile politice, nu e privit cu mai multă indulgență. Când acesta îi etichetează pe sindicaliști ca fiind ostili „ordinii sociale”, Istrati îl interpelează revoltat, fraza sa (amintind de oratoria antică) dobândește cadența bine-cunoscută a catilinelor: „Dar bine, cinicule, ordine socială e aceea când eu plesnesc de foame și îngheț de frig cu ai mei, iar tu te răsfeți în saloane somptuoase, înconjurat de un lux nebun? Când rămășițele de la masa ta, pe care le zvârli la câini, prețuiesc atât cu cât eu aș putea trăi o lună? Când pe mine mă mănâncă boala, trăind într-un bordei mușcăit, iar tu ocupi palate unde pot trăi o sută? Când eu de-abia îmi târăsc zilele, alergând după o pâine, tu zvârli banii pe fereastră – sudoare stoarsă din spatele meu gârbovit? Când pe mine mă arde pârjolul cât e ziua de mare, făcându-ți ție aur pentru a mă schilodi când treci cu cucoana ta în automobil și pentru a turna plumbi pe care să mi-i trimiți în piept când îți cer un drept la viață – aceasta zici că e «ordine»?”¹⁵ (ISTRATI, 2004, 46). La rândul său, Dimitrie A. Sturdza „nu scapă niciodată ocazia de a se lăuda, neputând avea nici măcar sentimentul poetic al unei oi”¹⁶ (ISTRATI, 2004, 211).

¹⁰ „Satirii noștri politici și votul universal”, în *România muncitoare*, 5 iulie 1909, reprodus în vol. *Scăpare de condei*, ed. cit., p. 38 și urm.

¹¹ *Ibidem*.

¹² „Isprava dlui Iorga”, în *România muncitoare*, 23 martie 1908, reprodus în volumul *Scăpare de condei. 1906-1916*, ed. cit., p. 20.

¹³ Text apărut în *România muncitoare*, 13 septembrie 1909.

¹⁴ „Demagogii contemporani. Asupra conferinței dlui Iorga la Brăila”, în *România muncitoare*, 28 ianuarie 1910.

¹⁵ „Tulburătorii «ordinii sociale»”, în *România muncitoare*, 30 iulie 1909.

¹⁶ „Munca la cariere”, în *România muncitoare*, 31 octombrie 1910.

Față de „morală imorală” a unor „ticăloși monahi ortodocși”, „stricăciuni nedemne de a purta numele de oameni” (Iacomi, pederăști, „trântori”, „cuib de tâlhari”), indignarea pamfletarului nu mai cunoaște limită: la Athos, călugării au preschimbat „un rai dumnezeiesc (...) într-o băltoacă infecțioasă” – „o duhoare insuportabilă mi se părea că exală suprafața solului la ideea infamelor fapte ce se săvârșesc de locuitorii aceștia uniformi: bărboși, rotunzi și îmbrăcați în robe negre!/ Avizi și desfrânați criminali, monștri prin actele ce săvârșesc, încât mintea omenească nu poate percepe îndeajuns, în ipocrizia lor”¹⁷ (ISTRATI, 2004, 179).

Recenzând integrala în trei volume a publicisticii lui Istrati, Teodor Vârgolici remarcă, dincolo de acea „vibrație interioară care atrage permanent interesul și participarea afectivă a cititorului”, diversitatea registrelor stilistice la care apelează gazetarul-prozator: „Talentul său înnăscut, cultivat prin neconținute și aprofundate lecturi, se putea exterioriza printr-o varietate de nuanțe compoziționale și stilistice, de la evocarea lirică și patetică la tonalitatea gravă și sarcastică a pamfletului” (VÂRGOLICI, 2007).

Într-un mic eseu – care schițează, însă, planul unui studiu mai amplu și mai aplicat asupra publicisticii istratiene văzute ca preambul literar (și, pe alocuri, ca literatură pur și simplu) – *Panait Istrati. Triumful vocației asupra aspirației*¹⁸, Viorel Coman regretă faptul că textele din perioada brăileană ale „sindicalistului și ziaristului” Istrati au fost examinate, până acum, dintr-o perspectivă strict „ideologică, fără nici o observație privindu-l pe viitorul scriitor”, a cărui vocație de povestitor triumfă încă din această etapă. Dând, în consecință, deoparte învelișul *ideologic* al articolelor socialistului idealist – în care îl regăsește (cu o frumoasă formulă) pe „cel mai camilpetrescian lider politic al stângii românești din acei ani”¹⁹ –, comentatorul caută „miezul lor (...) epic”, nucleele „dramatice sau tragice” ale acestor texte în care întâmplările consemnate „sugerează o anumită cruzime a realului” și „devin, în timp, subiecte pentru viitoarele povestiri”, articolele transformându-se, s-ar zice, într-„un fel de «caiete» cu însemnări de prozator despre viitoarele romane” (COMAN, 2013, 124-125). Observații juste, meritând să fie, cândva, aprofundate. Cu atât mai mult cu cât publicistica istratiană a fost, cu mici excepții, între care Mircea Iorgulescu și Viorel Coman, deja citați, insuficient valorizată chiar și în studiile de referință dedicate autorului. Scriind, de exemplu, despre tinerețea lui Istrati și, între altele, despre tangențele pe care scriitorul în devenire le-a avut cu mișcarea socialistă, în perioada 1904-1916, implicit despre experiența acestuia de gazetar la *România muncitoare* (și, episodic, la *Adevărul*), Monique Jutrin se menține la nivelul – pur descriptiv – al unor considerații generale; exegeta remarcă suficient de apăsător componenta literară a textelor jurnalistice publicate în tinerețe de Panait Istrati, dar analiza sa nu avansează foarte mult în această direcție: „Dictés par l’amitié ou la haine, jamais froids ni tièdes, ses articles sont des appels à la révolte. Il dénonce les abus, l’exploitation des paysans et des ouvriers. (...) / Le ton vire au sarcasme, quand il s’adresse aux autorités. (...) / Certains textes, d’une plus haute tenue littéraire, renferment les germes de ses futurs récits” (JUTRIN, 2014, 31-32). O mai mare atenție a acordat acestui sector al scrisului istratian un istoric literar precum Al. Oprea (OPREA, 1984), care, de altfel, a realizat – în 1969, sub titlul *Pentru a fi iubit pământul* – o primă selecție din publicistica autorului; abordarea sa este însă, într-o anumită măsură, tributară epocii de dinainte de momentul 1989.

Inegale ca scriitură – destule, fără valoare literară –, articolele istratiene interesează, totuși, nu numai pe latura lor de document, ci și prin faptul că, puse laolaltă, în toată eterogenitatea lor, spun multe despre omul și despre scriitorul Istrati, pentru acesta din urmă publicistica fiind – mai ales într-o primă etapă (1906-1916), aceea de dinainte de plecarea în Elveția și, deci, de dinainte de afirmarea lui ca autor de ficțiune – un laborator în care se decantează obsesii creatoare, se limpezesc idei, intuiții, se aproximează viitoare formule. Textele de ziar ale lui Istrati își conțin, încă de la început, propria poetică, iar aceasta este, în mare, nu întâmplător, și poetica textelor literare ale autorului.

¹⁷ „Rezultatul unei morale”, în *România muncitoare*, 22-23 mai 1910.

¹⁸ Eseu inclus în volumul *Provincia magna*, Muzeul Brăilei – Editura Istros, Brăila, 2013, pp. 123-130.

¹⁹ *Ibidem*, p. 124.

Referințe bibliografice

1. COMAN, Viorel, *Provincia magna*, Brăila, Muzeul Brăilei și Editura Istros, 2013.
2. IORGULESCU, Mircea, *Panaït Istrati nomadul nestatornic. Viața, opera, aventurile – legende și adevăruri*, Ploiești, Editura Karta Graphic, 2011.
3. ISTRATI, Panaït, *Opere* (vol. I și II), Ediție îngrijită, note și comentarii de Teodor Vârgolici, Introducere de Eugen Simion, București, Editura Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
4. ISTRATI, Panaït, *Trei decenii de publicistică*, Vol. I: *Scăpare de condei, 1906-1916*; Vol. II: *Între banchet și ciomăgeală, 1919-1929*, Ediție îngrijită de Ion Ursulescu, București, Editura Humanitas, 2004-2005.
5. JUTRIN, Monique, *Panaït Istrati. Un chardon déraciné* (deuxième édition), Montreuil, Éditions L'échappé, 2014.
6. OPREA, Al., *Panaït Istrati: dosar al vieții și al operei*, București, Editura Minerva, 1984.
7. VÂRGOLICI, Teodor, „Publicistica lui Panaït Istrati”, în *România literară*, nr. 14, 13-19 aprilie 2007.
8. * * *, *Cahiers Panaït Istrati*, no. 10, Cercle Panaït Istrati, Valence, 1993.
9. * * *, *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, București, Editura Politică, 1966.